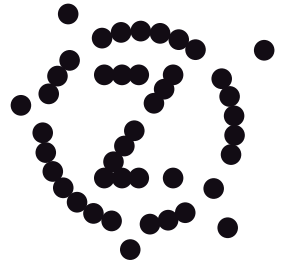

TIEN

DINGEN.

DIE JE

GEWOON.

MOET

DOEN.

JUNI 2007

#010

BAVO & ATELIER ZUIDVLEUGEL

• • •

VOOR HET RU

ONTWIKKELE

TOPREGIO

••••

• • • • •

•

•

•

•

•• ••• ••••• •• ••••••••

...MTELIJK

...N VAN EEN

•

•

•

•

••

•

•• • ••• • •••• •• •• • •••••••

INHOUD

INLEIDING	6
LEESWIJZER	8
1	10
2	12
3	14
4	16
5	18
6	20
7	22
8	24
9	26
10	28
OVERZICHT	30
NAWOORD	32
LITERATUURLIJST	37
COLOFON	37

INLEIDING

Alle (inter)nationale politieke, economische en culturele ontwikkelingen hebben invloed op de ruimtelijke inrichting van de Zuidvleugel. Deze ontwikkelingen worden overdacht en verwerkt met behulp van conventionele wijsheden, regels, of geïnstitutionaliseerde waarden die een zwaar stempel drukken op zowel het denken over als het ruimtelijk plannen van dit gebied op een bepaald moment. Internationale concurrentiepositie is maar één van deze conventionele wijsheden. Diversificatie, functiemenging of integrale ontwikkeling spelen evenzeer een rol.

Het is precies op de internationale concurrentiepositie dat dit werkboek zich concentreert. Omdat alle regio's concurrenten zijn van elkaar (zowel op het vlak van prestige als het verwerven van globale investeringen en lokale subsidies) zijn ze quasi verplicht zich te ontwikkelen tot een topregio willen ze het hoofd boven water houden. Zoals we in het naword proberen te beargumenteren, is deze wedloop van regio's fundamenteel verbonden aan de economische internationalisatie en integratie op Europese bodem, die is uitgemond in een soort (economische) renaissance van metropolitane regio's.

De grote vraag is echter wat voor rol de internationale concurrentiepositie zou kunnen spelen in de ruimtelijke inrichting van regio's. Dit werkboek kijkt naar een aantal beleidsteksten (zie colofon) die richting geven aan de ruimtelijke ordening van de Zuidvleugel en herkent hieruit een tiende heersende regels of 'must do's' voor elke regio die als topregio wil presteren wat betreft traditionele stedenbouwkundige thema's (zoals verstedelijking, groen, infrastructuur en identiteit) en de stijl van planning die zou moeten gebruik worden.

De TIEN DINGEN is een samenwerking tussen Atelier Zuidvleugel en BAVO (Giedion Boie en Matthias Pauwels). De selectie van bronmaterialen en de publicatie van dit werkboek is door het Atelier voor haar rekening genomen. Het analyseren en evalueren van de beleidsdocumenten, vooral met betrekking tot informatie over financiële, economische, ruimtelijke, programmatische, bestuurlijke en politieke aspecten van de Zuidvleugel, en de identificatie van de daarin heersende belangen was een samenwerking tussen Atelier Zuidvleugel en BAVO. De tekst van de TIEN DINGEN werd door BAVO geschreven. De illustraties zijn van de hand van Roberto Soto op basis van foto's uit het Provinciale Archief.

We hopen dat de resultaten van onze verkenning bruikbaar zijn voor zowel de huidige betrokkenen bij het planproces, als voor toekomstige generaties van planners. Wat naar de oppervlakte kwam drijven tijdens onze verkenning was dat geen enkele conventionele wijsheid of waarde ideologievrij is. Elke ruimtelijke keuze moet dan ook als een ideologische keuze worden beschouwd – een keuze die subversief is ten opzichte van de welvaartsstaten van de 20e eeuw. Dit werkboek heeft de ambitie om zowel een afspiegeling te zijn van de werkcontext voor het Atelier Zuidvleugel als een staalkaart van de huidige planningcultuur.

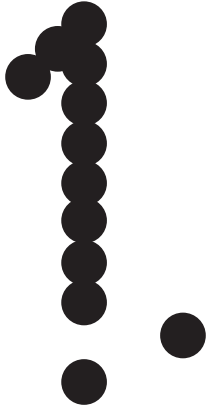

In wat volgt worden tien *musts* geformuleerd die een regio in staat moeten stellen om de concurrentieslag die vandaag is losgebarsten tussen regio's overal ter wereld, met verve te doorstaan. De *must-do's* betreffen stuk voor stuk wijsheden die een brede consensus genereren voor zichzelf, en maatschappelijke partijen met uiteenlopende agenda's en principes rond zich verenigen. Zij werden gedestilleerd uit een aantal toonaangevende beleidsteksten die werden geproduceerd ten behoeve van de ontwikkeling van de Nederlandse regio 'De Zuidvleugel' tot een topregio. Hierbij moet het duidelijk zijn dat in een steeds meer globaliserende wereld, deze beleidslijnen in grote mate gelden voor andere regio's. Wij presenteren deze tien *musts* dan ook met recht en met trots als het credo van de nieuwe generatie ruimtelijke beleidsmakers die zich dag na dag kwijt van de heilige opdracht om hun regio tot ongekende hoogtes te stuwen in het kampioenenbal van regio's.

Bij het construeren van dit credo hebben wij de gaten in de argumentatielijnen van de beleidsteksten opgevuld, het propagandistische karakter ervan aangescherpt en de motivering, voor zover deze in gebreke bleef of slechts gefragmenteerd aanwezig was, naar beste vermogen gereconstrueerd. Mochten we hierbij de verkeerde verbindingen hebben gelegd of valse suggesties wekken, dan pleiten we verzachtende omstandigheden. De lacunes in de argumentatie verdwijnen immers in het niet in vergelijking met de hoeveelheid gaten in de beleidsteksten zelf. In de loop van het onderzoek is hierdoor zelfs de verdenking gerezen dat het discours over het ontwikkelen van een topregio precies bestaat bij gratie van deze leemtes. Het uitschrijven van deze selectie *musts* is dan ook gebeurd vanuit de vooronderstelling dat elke poging om deze gaten op te vullen, hoe gebrekkig ook, bijdraagt aan de verdere bewustwording van het gekunstelde karakter van het discours over het ontwikkelen van topregio's.

Rest ons nog het expliciteren van de opbouw van de tien *must-do's*. De eerste twee *musts* hebben betrekking op de kern van de ruimtelijke ontwikkeling van een topregio: de internationale concurrentiepositie. Must drie tot en met vijf preciseren de benadering die hierbij moet worden gevolgd. In de volgende vier *musts* worden een aantal dwingende tips gegeven over de ruimtelijke ontwikkeling van de belangrijkste sectorale kwesties: wonen, bedrijvigheid, groen en infrastructuur. We sluiten af door het punt aan te raken waarop geen enkele regio – voor zover zij haar strijd naar de top serieus neemt – kan nalaten massief te investeren: haar metropolitane identiteit.

Gideon Boie en Matthias Pauwels / BAVO

Voor het uitbouwen van een topregio staat of valt alles met de internationale concurrentiepositie. Deze laatste beslist immers over het vermogen van een regio om investeringen, competitieve bedrijven en getalenteerd personeel aan te trekken. Voor het verstevigen van de internationale concurrentiepositie is het dan ook een topprioriteit om in te zetten op die maatschappelijke sectoren waarmee een regio op wereldniveau kan concurreren met andere regio's. Kosten noch moeite mogen worden gespaard om deze sectoren ruimtelijk te accommoderen. Daarnaast is het belangrijk om voorrang te verlenen aan het treffen van ruimtelijke regelingen voor sectoren die misschien nog niet tot de wereldtop behoren, maar wel de potentie hebben om uit te groeien tot heuse topmerken. Je weet immers nooit wat het volgende nieuwe 'ding' wordt. Dit stelt een regio in staat om bij de les te blijven en haar voorsprong te verzekeren in de toekomst.

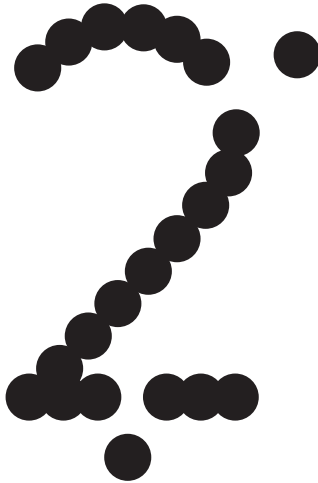
De focus van ruimtelijke ontwikkeling op de *core business* van een regio, gaat echter om meer dan het aanscherpen van de internationale concurrentiepositie. Een vitale regionale economie biedt ook het stevige fundament voor een gezonde samenleving. Het succes van krachtige sectoren blijft immers niet beperkt tot zichzelf, maar straalt uit over het totale metropolitane gebied. De hoogwaardige banen die onlosmakelijk verbonden zijn met het statuut van een topregio, alsook de boost op vlak van zakelijk toerisme, zorgen voor een toename van de koopkracht in de stedelijke gebieden. De investeringen in de sterke sectoren sijpelen zo door naar de lagere échelons. Bij het ontwikkelen van een topregio hoeft men dus niet aarzelen om het gros van de aandacht en middelen te investeren in het ruimtelijk stimuleren en accommoderen van huidige of toekomstige topsectoren: niets is zo onweerstaanbaar en 'zelfversterkend' als succes.

Laat één ding dus duidelijk zijn: een regio wint niets met het verspillen van tijd en energie aan zaken waarin ze niet goed is en ook nooit goed zal zijn. Doet ze dit toch, dan zal de realiteit haar vroeg of laat bijbenen. De spelregels van de globale stedenmarkt zijn meedogenloos en middelmatige of zwakke regio's worden er onverbiddelijk afgetroefd. En dat is maar goed ook, anders zou er geen vooruitgang zijn. Specialisatie en concentratie van de middelen in enkele krachtige topsectoren is voor regio's wat de wet van de 'survival of the fittest' is voor de soorten: het is deel van een natuurlijk selectieproces en een *sine qua non* voor vooruitgang. Elke weerstand of weerzin hiertegen is behalve zinloos, ook niet sociaal. Het is gewoon niet gezond dat de norm wordt gedicteerd door de middelmaat – laat staan door de zwakken. Daar schiet niemand iets mee op – ook de zwakken zelf niet. Enkel een systeem waarin regio's volop inzetten op het leveren van topprestaties op wereldniveau, kan weinig succesvolle regio's inspireren om opnieuw hun best te doen.

**LAAT GEEN ENKEL
BELANG DE INTERNA-
TIONALE CONCURREN-
TIEPOSITIE VAN EEN
REGIO IN DE WEG STAAN.
ZET ONGENAAKBAAR
IN OP DE SECTOREN
DIE EEN TOPPOSITIE
BEKLEDEN OP
WERELDNIVEAU.**

Er is één belangrijke uitzondering op de regel om bij het ruimtelijke ontwikkelen van een regio alle middelen te concentreren in enkele topsectoren. Het is toegestaan te investeren in zwakke en niet onmiddellijk rendabele sectoren, onder de voorwaarde dat deze eventueel een bedreiging kunnen vormen voor een duurzame groei van de belangrijkste activa. Hoe sterk een regio zich immers economisch ook mag ontwikkelen, als dit niet gekoppeld is aan een even sterke kwaliteitssprong op vlak van de ruimtelijke en groenblauwe kwaliteiten en als het samenhangingsgevoel van een regio niet versterkt wordt, dan trekken topbedrijven vroeg of laat weg en blijven nieuwe bedrijven weg. En terecht! Ondernemers en werkgevers zijn niet alleen bedrijfsleiders die werken aan een sterke regio, maar bovenal ook mensen die verlangen naar een aangename omgeving waar ze zich kunnen vestigen, recreëren en bovenal genieten van stedelijk en landschappelijk schoon. Voor een regio komt het er dan ook op aan om sterk te maken wat zwak is, tenminste als deze niet enkel wil doorstoten tot de wereldtop, maar dit ook op lange termijn wil kunnen volhouden.

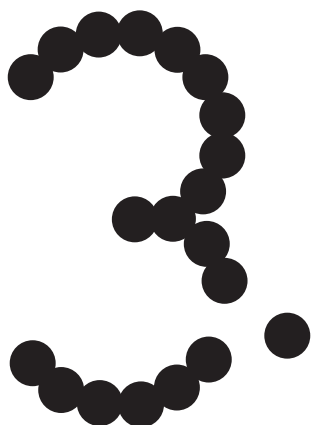
Het laatste kan alleen door een regio op te vatten als een complex samenspel van economische, sociale, ruimtelijke en ecologische componenten. En verder, door te beseffen hoe een eenzijdige ontwikkeling van één van deze componenten niet alleen de andere schaadt, maar in de eerste plaats een noodlottige uitwerking heeft op een duurzame ontwikkeling van deze component zelf. De ketting is immers zo zwak als de zwakste schakel. Het mag duidelijk zijn dat deze 'hele', integrale aanpak een radicale breuk betekent met het jarenlange automatisme om alles wat geen onmiddellijke economische baten opleverde, meteen te brandmerken als een 'blok aan het been' en het te verwaarlozen in de ruimtelijke ontwikkeling. Vele regio's pleegden hierdoor roofoverval op hun eigen lichaam en het was slechts een kwestie van tijd voor ze hiervan een terugslag kregen. Zoals voor het leiden van een succesvol leven, komt het dus ook bij het ontwikkelen van een regio erop aan om de juiste balans te vinden tussen alle verschillende dimensies. Laat een regio dit na, dan staat haar hetzelfde lot te wachten als de workaholic: een vroegtijdige burn-out.

Bij het strategisch ontwikkelen van zwakke aspecten moet het wel duidelijk zijn dat een 'meer dan gemiddelde' kwaliteit niet zal volstaan voor een regio om het succes vast te houden. Een regio moet immers concurreren met regio's in de wereld die van nature begiftigd zijn met een unieke ligging of door hun rijke geschiedenis een uitzonderlijke architecturale identiteit of sociale cohesie bezitten. Alleen 'het beste van het beste' zal dus goed genoeg zijn om op deze vlakken enigszins competitief te zijn. Het is dan ook hoogdringend voor regio's om een mentale klik te maken en – uit economisch oogpunt – zwakke aspecten te zien als potentiële punten van uitmuntendheid die haar concurrentiepositie kunnen versterken en bestendigen. Enkel een holistische aanpak garandeert dus dat zowel de economische als buiteneconomische kwaliteiten van een regio maximaal worden uitgenut ten bate van het enige dat telt voor een regio: de internationale concurrentiepositie.

**ZET JE IJVER IN VOOR
EEN TOPREGIO NIET
OP ECONOMIE ALLEEN.
ONTWIKKEL RUIM-
TELIJKE KWALITEIT,
LEEFBAARHEID
EN SOCIALE COHESIE,
ALLE ONMISBARE
EN DUURZAME ACTIVA,
TOT PUNTEN VAN
UITMUNTENDHEID.**

Een regio die wil uitgroeien tot een topregio moet beseffen dat ze dit niet alleen kan. Dat regionale overheden dus de regio uit handen moeten geven aan het krachtenveld is echter niet alleen onvermijdelijk, het is ook zonder meer wenselijk! Kansen voor ruimtelijke ontwikkeling kunnen immers het beste 'aan de bron' gespot en uitgenut worden. Dit wil zeggen: door degenen die er dicht op zitten en er een direct belang bij hebben. Regionale overheden moeten inzien dat ze door hun 'vogelperspectief' niet altijd – en waarschijnlijk meer niet dan wel – in de beste positie zitten om kansen te herkennen noch de nodige kennis of juiste oplossingen in huis hebben om deze maximaal uit te buiten. Wil een regio iets te betekenen hebben op wereldvlak, dan moet zij haar bevoegdheden afbouwen tot een strikt minimum en bewegingsruimte scheppen voor allerlei *stakeholders* om initiatieven te ontwikkelen. Waar het op aan komt is om ten gepaste tijde de goede ideeën die zich aandienen en de toegevoegde waarde van ontwikkelde initiatieven af te tappen.

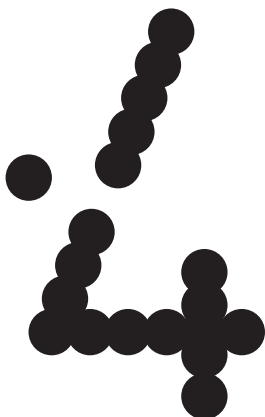
Regionale autoriteiten moeten er vanuit gaan dat als je eenmaal het krachtenveld de verantwoordelijkheid geeft over de eigen leefwereld, deze heel goed bij machte is om de aanwezige kansen zelf te ontwikkelen. Ondernemerschap is immers een aangeboren menselijke kwaliteit – die echter wel de kans moet krijgen om zich voluit te ontwikkelen. Als de geschiedenis iets heeft aangetoond, dan is het wel dat niets meer verlamdend werkt voor de ondernemersgeest dan een autoriteit die zijn wil op onflexibele wijze van bovenaf oplegt. Een dergelijk bestuur snijdt zijn eigen bloedsomloop af, want nogmaals: het leveren van topprestaties staat of valt met het creëren van mogelijkheden voor het krachtenveld om mee te denken en mee te doen. Bonus hierbij is dat eenmaal de maatschappelijke en private partijen stevig ingebed zijn in ruimtelijke ontwikkelingsprocessen, zij zich niet langer gemakkelijk kunnen terugtrekken zonder dat ze zelf een goede *opportunity* mislopen. Ondernemerschap creëert zo een gevoel van samenhang en medeplichtigheid rond de natuurlijke ambitie van elke regio om uit te groeien tot een topregio.

Het stimuleren van ondernemerschap moet wel steeds gebeuren binnen realistische verwachtingen. Hoe groot het zelforganiserende vermogen van een regio ook is, deze is nooit zo groot dat er geen noodzaak is voor een krachtvolle overheid die op het juiste moment inspireert, prikkelt, stuurt en waar nodig intervineert. De overheid moet een platform creëren waar belanghebbenden hun wederzijdse agenda's kunnen kortsluiten en allianties smeden. Zij moet waken over de werkbaarheid van processen door de verantwoordelijkheden duidelijk vast te leggen en risico's duidelijk te expliciteren. Ook moet zij tussenbeide komen als de ontwikkelingen in lange, stroperige processen dreigen te verzanden. Maar bovenal komt het erop aan ambitie te tonen en het krachtenveld te inspireren om de lat steeds hoger te leggen. Kortom, allemaal zaken waar de overheid van oudsher goed in is. De beleidsmaker van de toekomst is dus iemand die enerzijds massaal bevoegdheden uitbesteedt, doch tegelijkertijd meer dan ooit aanwezig is in het bewaken van het algemene belang: het veroveren en behouden van een *pole position* op de globale stedenmarkt.

**TRACHT NIET ALLES
IN EIGEN HAND TE
HOUDEN. STIMULEER
ZELFONDERNEMER-
SCHAP, TOON AMBITIE,
SMEED ALLIANTIES,
LEG DE VERANTWOOR-
DELIJKHEDEN VAST,
VERDEEL DE RISICO'S
EN TREEDT ENKEL
OP ALS HET PROCES
DREIGT DICHT TE
SLIBBEN.**

Wil een regio meespelen binnen het selecte clubje van globale topregio's, dan ontkomt ze er niet aan om met de voeten in de klei te gaan staan. Ruimtelijke opgaven zijn immers geen abstracte rekenoefeningen, maar zijn ingebed in een complex veld waarin sociale, politieke en economische krachten elkaar voortdurend en in steeds wisselende configuraties doorkruisen. Een ruimtelijk beleid op grote lijnen heeft geen of nauwelijks greep op dit immer mobiele veld. De steeds provisoire samenstelling en complexiteit van het krachtenveld verdraagt geen grootschalige meerjarenplannen meer – als dit al ooit anders was – en maakt ruimtelijke ontwikkeling tot het permanent sleutelen aan een draaiende motor. In de ruimtelijke ontwikkeling van een regio moet het idee van 'één maat voor allen' dus voorgoed naar het rariteitenkabinet van de geschiedenis worden verwezen. Zoniet verliest een regionale overheid vroeg of laat de macht over het stuur en kan ze haar doel – het versterken van de internationale concurrentiepositie – op haar buik schrijven.

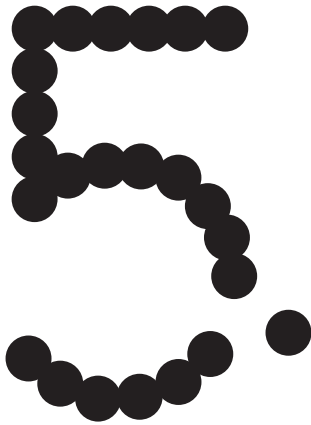
Elke regio die wil doorstoten tot de top moet dus vrede nemen met het feit dat enkel lokale en tijdelijke waarheden in staat zijn om vat te krijgen op het maatschappelijke veld, deze laatste te mobiliseren en zo legitimiteit te verwerven. Ruimtelijke ontwikkeling is hierdoor in essentie maatwerk. Dit betekent echter niet dat het ruimtelijke beleid zich vanaf nu kan veroorloven minder grondig of integraal te opereren. Integendeel, per gebied en project moet een zo compleet mogelijke dwarsdoorsnede worden gemaakt van de verschillende lagen, knooppunten, belanghebbenden, conflicten, kapitaal- en goederenstromen, enzovoorts. Het idee van een totale dekking van het ruimtelijke veld moet niet opgegeven worden, maar herdacht worden in termen van lokale en tijdelijke totaalplannen. Door een lokale totaalscan kan de regionale overheid per project de speelruimte voor specifieke interventies aftasten en het potentiële draagvlak hiervoor uittesten.

Wil een regio haar ruimtelijke activa maximaal uitnutten, dan is het dus zaak om per gebied en project nauwgezet de juiste scope te bepalen, dit zowel ruimtelijk – op vlak van reikwijdte – als in de tijd – op vlak van geldigheidsdatum. Dergelijke scope-optimalisatie biedt het voordeel dat de precieze afbakening van elke ingreep in tijd en ruimte misverstanden voorkomt tussen de partners en betrokkenen over de praktische implicaties ervan. Door de duidelijkheid die wordt geschapen, worden eventuele weerstanden weggenomen en smelten starre vooroordelen al snel als sneeuw voor de zon. Dit opent een conceptuele ruimte waarin voorheen ondenkbare oplossingen en allianties bespreekbaar worden. Dit 'out of the box-denken' biedt dan weer allerlei voordelen zowel op het vlak van ruimtelijke innovatie en kwaliteit, als het rendement van het ruimtegebruik, de optimale vervlechting van functies en zelfs de financiële arrangementen. Laat hier dus geen twijfel over bestaan: als scope-optimalisatie niet hoog in het vaandel staat, dan mag een regio haar droom om door te breken tot de kleine kring van topregio's wel vergeten.

**DENK NIET IN TERMEN
VAN GROTE LIJNEN.
STREEF STEEDS NAAR
MAATWERK, EEN
GEBIEDSGERICHTE
AANPAK EN PROJECT-
SPECIFIEKE ARRANGE-
MENTEN DIE JE IN
STAAT STELLEN EEN
BEPAALD GEBIED IN
HAAR TOTALITEIT UIT
TE NUTTEN.**

Dat grote plannen hopeloos uit de tijd zijn en enkel maatoplossingen nog werken als het aankomt op het ontwikkelen van regio's, betekent allerm minst dat de hogere schaal volledig is afgeschreven. Integendeel, om de zo belangrijke schaa sprong in ambities door te voeren die doorsnee metropolitane regio's onderscheidt van regio's die ook op wereldschaal willen meespelen, is het een must om zich te organiseren als één groot, geïntegreerd netwerk. Dit geldt dubbel voor regio's die bestaan uit verschillende stedelijke economieën, die geen van allen groot of krachtig genoeg zijn om voorzieningen van wereldniveau te kunnen dragen. Dergelijke versnippering kan een ernstige rem zetten op het ambitieniveau van een regio, omdat het creëren van dergelijk topmilieu een beslissende voorwaarde is voor haar concurrentievermogen.

Een regio met topambities heeft dus weinig te kiezen, ze moet opereren op een hoger niveau: dit van de stedelijke netwerken. Dit biedt ontelbare voordelen. Het vergroot het draagvlak en rendement van zowel bestaande als nieuwe voorzieningen doordat de voorziene infrastructuur intensiever benut wordt. Hierdoor kunnen ook sneller nieuwe investeringen tot stand komen. Het genereert de benodigde massa en agglomeratievoordelen waarmee internationale bedrijvigheid kan worden aangetrokken. De schaa sprong voorkomt tenslotte dat lokaal opererende spelers inslapen of gemoedelijk meeliften op het succes van anderen. In een netwerk wordt ieder verplicht om de eigen agenda af te stemmen op deze van de anderen en om zichzelf samen met anderen te ontplooiën.

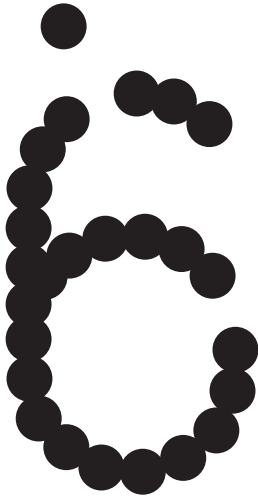
Voor het oogsten van al deze voordelen, dienen de gemeentes en steden die deel uitmaken van de regio nauwgezet de eigen kernactiviteiten en kernkwaliteiten te identificeren. Deze identificatie moet uiteraard in afweging en overleg gebeuren met de kwaliteiten van de andere partnersteden en regio's. Het hogere doel van deze collectieve afweging is om een gezamenlijke portfolio samen te stellen, een 'best of' van alle punten van uitmuntendheid van de afzonderlijke delen, die meer is dan de som van haar delen en waarmee de regio zich krachtig en strijdvaardig kan profileren op de marktplaats van globale regio's.

Het spreekt voor zich dat het ontstaan van een nieuwe centrale, zware bestuurslaag op netwerk niveau tegen elke prijs moet worden tegengegaan. Regionale netwerken bieden slechts concurrentievoordelen als zij licht en flexibel blijven en elk onderdeel zijn eigen autonomie, positie en identiteit behoudt en zelfs versterkt. Zoals bij elk groepsgebeuren is het collectieve belang het meeste gediend bij een situatie waarin ieder uitgaat van eigen kracht en radicaal inzet op zijn individuele sterktes. De onzichtbare hand van de competitie zorgt dan vanzelf voor het uitbalanceren van de punten van uitmuntendheid. Een hogere bestuurslaag is dus slechts verdedigbaar als een collectief overlegorgaan dat dit natuurlijke selectieproces aanmoedigt en begeleidt. Enkel dergelijke minimaal gereguleerde competitie waarborgt de slagkracht van zowel de eigenheid van de afzonderlijke onderdelen als van het hele netwerk.

**ORGANISEER JE IN
EEN NETWERKSTRUC-
TUUR. CREËER LICHTE
EN FLEXIBELE SAMEN-
WERKINGSVERBAN-
DEN WAARBINNEN DE
VERSCHILLENDE NET-
WERKONDERDELEN
HUN INDIVIDUELE
KERNKWALITEITEN
MAXIMAAL KUNNEN
UITBUITEN.**

Elke regio die op lange termijn een koppositie wil bezetten, moet het voorzien van woningen in het topsegment van de markt tot haar eerste prioriteit verheffen. Een andere mogelijkheid is er gewoon niet om multinationale topbedrijven en hun hooggeschoolde, getalenteerde werkkrachten aan te trekken en aan zich te binden, wat de meest bepalende factor is voor de regionale concurrentiepositie. Regio's mogen zich in geen geval laten afschrikken door de hoge wooneisen van deze groepen die worden bepaald op een globaal niveau en hierdoor uiterst specifiek en verfijnd zijn, variërend van supermetropolitaan tot superlandelijk. Een regio die de boot niet wil missen, moet dus een tweetoppige strategie hanteren op het gebied van woonaanbod: aan de ene kant moet zij hoogkwalitatieve woonmilieus in het groen van het genre landgoed mogelijk maken, aan de andere kant dient zij te voorzien in luxeflats en stedelijke villa's, dit in de stadscentra en bij infrastructurele knooppunten.

De differentiatie van de wensen van de woonconsument is echter allerminst een fenomeen exclusief voor de bovenklasse. De opmars van een samenleving van hybride leefstijlen gaat gepaard met een explosie aan uiterst specifieke woonverlangens op alle échelons. Dit mag onder geen beding gezien worden als problematisch door de verkorte actualiteitswaarde van het woningaanbod, de versnelling van de destructiecyclus of het neveneffect van woonverdringing. Woondifferentiatie bevrijdt het wonen uit haar oude, traditionele keurslijf en genereert een nieuwe dynamiek op de woonmarkt. En zoals biodiversiteit een bron van levendigheid en stimulans is binnen natuurlijke ecosystemen, zo geldt het ook voor de woonmarkt: permanente verjonging, doorstroming en vernieuwing van het woningaanbod zijn motto's die zonder meer getuigen van een positieve, affirmerende kijk op het regionale gebeuren.

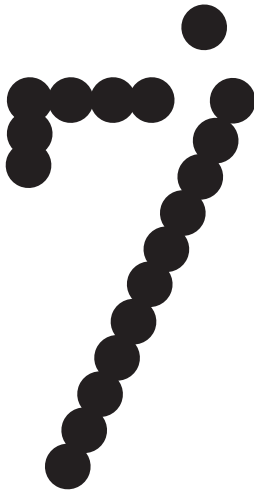
Laat het dus duidelijk zijn dat een té egalitair, uniform woonaanbod leidt tot allerhande onnatuurlijke, beklemmende situaties, zoals kleine huishoudens die te grote huizen bezetten of allochtone gezinnen die samenhooken in goedkope woningen in centrumlocaties. De woonimmobiliteit van deze groepen saboteert het marktmechanisme van vraag en aanbod dat van nature leidt tot variatie. Deze tendens ontzegt een regio zo van haar broodnodige levensimpuls: de meer efficiënte spreiding van kansarme bevolkingsgroepen over het stedelijke oppervlak en de terugkeer die dit mogelijk maakt van de midden- en bovenklasse naar de stad. Bovendien zet het ook een rem op de zelfontwikkeling van deze groepen zélf, doordat ze zichzelf hopeloos vast rijden in perspectiefloze woonsituaties.

Een metropolitane regio moet de revitalisering van haar woonmarkt daarom onverstoort doorzetten, ook al betekent dit het systematisch inbreken in eenzijdige woonmilieu's. Dat het inzetten van deze middelen op wat verzet stuit, is begrijpelijk. Ruimtelijke ontwikkelaars mogen zich echter niet van hun stuk laten brengen: in het licht van de mogelijke voorsprong die een regio hiermee kan uitbouwen op haar concurrenten, zullen zelfs de grootste sceptici moeten onderkennen dat het differentiëren van de woonmarkt een machtig wapen is. Hoe groot de aanvankelijke sociale offers ook mogen zijn, differentiatie versterkt de internationale concurrentiepositie van een regio en alle groepen pikken daar vroeg of laat een graantje van mee.

**DIFFERENTIEER DE
WOONMARKT ZODAT
IEDEREEN AAN ZIJN
TREKKEN KOMT.
BREIDT HIERTOEG
VOORAL HET WONING-
AANBOD UIT IN HET
MIDDEN- EN TOPSEG-
MENT VAN DE MARKT
EN HERSTRUCTUREER
DE EENZIJDIGE WOON-
MILIEUS AAN DE
ONDERKANT.**

Het behoeft geen betoog dat er een noodzakelijke relatie bestaat tussen het vermogen van een regio om kwalitatief hoogstaande ruimte voor bedrijvigheid aan te bieden en haar internationale concurrentiepositie. Veel urgenter is dat regio's moeten inzien dat het hierbij niet langer simpelweg mag gaan om het ruimtelijk accommoderen van bedrijvigheid in zijn algemeenheid. Precies doordat bedrijvigheid lange tijd onder één noemer werd geplaatst, zitten regio's vandaag opgescheept met tal van ongemakkelijke, uitzichtloze situaties waarin bedrijven hun terreinen ontgroeid zijn, doch geen enkele bewegingsvrijheid hebben om door te groeien. De gevolgen van deze ruimtelijke inefficiëntie zijn navenant, niet alleen op het vlak van investeringen, maar ook qua veiligheid en integratie. Het mag duidelijk zijn dat dergelijke ongezonde toestanden fataal zijn voor het competitieve karakter van een regio. Het is dan ook noodzakelijk om elke tendens tot veralgemenisering krachtadig naar het rijk der fabelen te verwijzen.

Het minutieus in kaart brengen van de behoeftestructuur en randvoorwaarden van verschillende types bedrijvigheid met het oog op het ontmengen ervan, moet een permanente activiteit worden van elk regionaal bestuur met ambities. Dit geldt dubbel met betrekking tot de huidige doorstart van de economie naar postindustriële vormen van bedrijvigheid. Hoe kunnen we kennisintensieve of creatieve ondernemingen nog langer op gelijke voet behandelen als de traditionele bedrijvigheid? Het komt er integendeel op aan om zware types bedrijvigheid te isoleren in goed ingebufferde locaties, zodat ruimte vrijkomt voor het vermengen van lichte vormen van bedrijvigheid op een aanvullende, synergetische manier. De hybride doch complete pakketten stedelijkheid die zo ontstaan zijn een ideale springplank voor regio's om de grote sprong voorwaarts te maken naar de nieuwe economie.

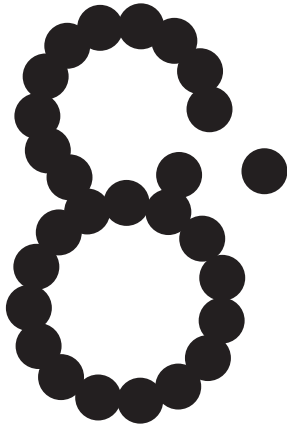
Deze gedifferentieerde ruimtelijke ontwikkeling van bedrijvigheid stelt ons tevens in staat om een einde te maken aan het schandelijke jarenlange *cordon sanitaire* rond arbeid en productie. De ruimtelijke vervreemding van een zo essentieel onderdeel van het sociale weefsel heeft immers aanleiding gegeven voor tal van pathologieën die meer kwaad dan goed doen aan het metropolitane groeiproces. Het ontwarren van vormen van bedrijvigheid is de noodzakelijke voorwaarde om de schijnbaar tegengestelde stedelijke programma's als productie en wonen te reintegreren. Dit komt ten goede van iedereen. Zo veroorzaakt het terug innemen van kleine bedrijvigheid in grootstedelijke woonbuurten een boost qua werkgelegenheid en socio-economische weerbaarheid. Ook biedt het een broodnodige impuls op mentaal vlak, immers: zien ondernemen, doet ondernemen! En tenslotte, stelt het stedelijke ontwikkelingsbedrijven in staat om de vandaag zo cruciale creativiteit af te tappen van hybride en broeierige stadsmilieus.

Het ontmengen van bedrijvigheid, en met name het uitplaatsen van zware, hinderlijke, extensieve bedrijvigheid, biedt tenslotte ook andersom unieke mogelijkheden om woonprogramma's te voorzien in bedrijvonzones. Dit geldt in het bijzonder voor binnenstedelijke bedrijventerreinen, waar vaak reeds op spontane wijze een spannende mix is ontstaan van alternatieve lifestylegemeenschappen, creatieve bedrijfjes, en oudere, traditionele bedrijven. Het is van levensbelang voor regio's om deze nieuwe, experimentele combinatieformules te intensifiëren, te formaliseren en door te vertalen naar andere plekken. In het licht van de vele win-win-situaties die kunnen worden ontsloten, is er geen enkele reden meer om niet na te denken over het combineren van bedrijvigheid, wonen, recreatie, groen, leisure of cultuur. Als regionale planners hun zelfaangeprate normen even naast zich neer leggen, zullen ze zien dat dergelijke niches een regio met durf in staat stellen steeds een stap voor te blijven op haar concurrentie.

ONTMENG DE VERSCHILLENDE VORMEN VAN BEDRIJVIGHEID. VERMENG DEZE VERVOLGENS TOT NIEUWE, VERFRISSENDE COMBINATIEFORMULES EN BUIT DEZE UIT ALS NICHE OP DE GLOBALE MARKTPLAATS VAN REGIO'S.

In een tijd waarin het zo felbegeerde, hooggekwalificeerde personeel over de hele wereld rondshopt op zoek naar aantrekkelijke woonwerkplekken, rest een topregio geen andere optie dan haar groene activa volop in de strijd te gooien. De aanwezigheid van hoogkwalitatieve groenvoorzieningen en groengebieden vervult immers een sleutelrol in de race voor het aan zich binden van toptalent. Groen vormt een onmisbare aanvulling op diens vluchtige en gestresste levensstijl. Een regio moet hiertoe onverbidde afrekenen met de oude reflex om natuur en groen te behandelen als onaantastbare waarden. Dit leidde tot verstikkende situaties waarbij harde contouren rond het groen werden opgetrokken waarbinnen alle niet-groene activiteiten werden geweerd. Het hoeft weinig uitleg dat het groen, eenmaal ze met de rug naar de samenleving komt te staan, haar eigen graf delft. Hoe kan er een maatschappelijk draagvlak ontstaan om de toenemende verrommeling van het groen een halt toe te roepen, als het groen compleet ontoegankelijk is gemaakt?

Regionale overheden moeten het groen mobiliseren in hun strijd om de regio te laten doorstoten tot het selecte clubje topregio's door het groen meer toegankelijk, robuust en assertief te maken. Groen moet binnen handbereik worden gebracht van de stedelijke menigtes en hun behoefte om op gezette tijden te onthaasten en te herbronnen, maximaal accommoderen. Dit is de enige kans om de groengebieden in metropolitane regio's te vrijwaren van verrommeling en zo de vernietiging van een onmisbare vorm van kapitaal voor een regio tegen te gaan. Om de behoeftes van de stedelijke massa's te bevredigen moeten groengebieden meer robuust en weerbaar worden gemaakt. Een regio moet het krachtenveld tenslotte steeds opnieuw overtuigen van de waarde van groengebieden en moet haar tot exploitatie en consumptie verleiden.

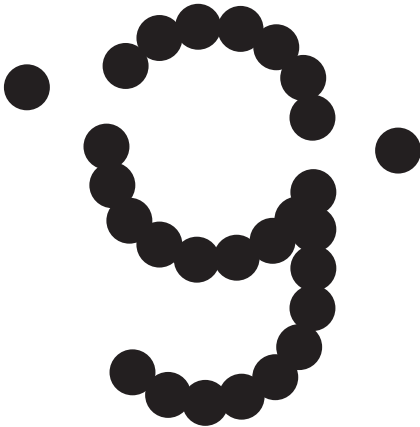
Een regio moet tevens korte metten maken met de stigmatisering van natuur als een bodemloze put waar voortdurend geld moet worden ingepompt. Dit stigma is het gevolg van de jarenlange tendens om natuurgebieden te markeren als 'no-go area'. Hierdoor kregen zij nooit een eerlijke kans om zich economisch te ontwikkelen. Uit de dagelijkse levenservaring weten we allemaal dat niets of niemand voor eeuwig kan blijven rekenen op de goede wil van anderen, zonder iets terug te bieden. Om tot een meer duurzame regeling te komen, moet daarom dringend worden gebroken met het tegen elkaar opzetten van natuur en economie – van groen en rood. Het is de plicht van een regio om duidelijk te maken dat het hier uitdrukkelijk niet gaat om een 'of/of'-verhaal. Eerder het tegendeel is het geval. Denk maar aan de ongelooflijke aantrekkingskracht op de woonconsument van exclusieve woonwerkmilieus in groengebieden, in de vorm van nieuwe landgoederen bijvoorbeeld.

Niet langer groen *versus* rood, maar groen *door* rood en *met* rood moeten dus de leidende strijdliederen worden van een competitief regionaal groenbeleid. Hierbij is het zaak om marktpartijen reeds in een vroeg stadium in het proces te betrekken. Zo kan in een open en ondogmatische sfeer worden gezocht naar combinaties met rode programma's die de latente waarde van het groen maximaal aanboren en uitnutten. Alleen deze werkwijze is in staat om natuur en groen onderdeel te laten zijn van de ruimtelijke ontwikkeling en deze te transformeren van vormen van dood kapitaal tot centrale motoren van de steile opgang van een regio op de ladder van topregio's.

**BEHANDEL NATUUR
EN GROEN NOOIT ALS
EEN ONAANTASTBARE
WAARDE. ONTWIKKEL
DEZE IN SAMENSPRAAK
MET MARKTPARTIJEN
TOT TOEGANKELIJKE,
ROBUUSTE, ASSERTIE-
VE EN COMPETITIEVE
TOPMILIEUS.**

Om het concurrentievermogen van een regio op te drijven tot het maximum, is een goede en betrouwbare bereikbaarheid één van de allerbelangrijkste handvaten. Bereikbaarheid is een cruciale voorwaarde voor het integreren van de verschillende stedelijke economieën, het scheppen van een draagvlak voor topvoorzieningen en gespecialiseerde diensten en het vergroten van de agglomeratievoordelen voor internationale bedrijven – om maar de meest voor de hand liggende zaken te benoemen. Een betrouwbaar en fijnmazig vervoersysteem accommodeert echter tevens de veeleisende mobiliteitsbehoefte van de kosmopolitische netwerken op vlak van wonen, werk, ontspanning en vriendschappelijke contacten. Kortom, wat het bloedvatenstelsel is voor het menselijke lichaam, dat is het vervoerssysteem voor een topregio. Enkel een permanente mobiliteit op alle niveau's kan de dynamiek en weerbaarheid van een regio garanderen.

Juist het vitale belang van mobiliteit voor een topregio vereist dat men voorgoed de stekker trekt uit de ideologisch gestuurde strijd tussen koning auto en een gefetisjeerd openbaar vervoer. Het is niet moeilijk om te zien hoe beide oplossingen uitgaan van hetzelfde, maar verkeerde uitgangspunt. Beide gaan immers nog uit van de loze gedachte dat het vervoersgedrag van mensen kan gemaakt worden. De enige, correcte houding ten opzichte van de verschillende vervoerssystemen is daarentegen de aanvaarding van het inzicht dat noch het ene systeem, noch het andere alleenzalmakend is, en dat de kansen liggen in de slimme combinatie van oplossingen. Het komt er op aan om te werken aan gecombineerde, multimodale netwerken van bus, auto, trein, fiets, metro, lightrail en tram, met vlotte overstapmogelijkheden van het ene op het andere netwerk.

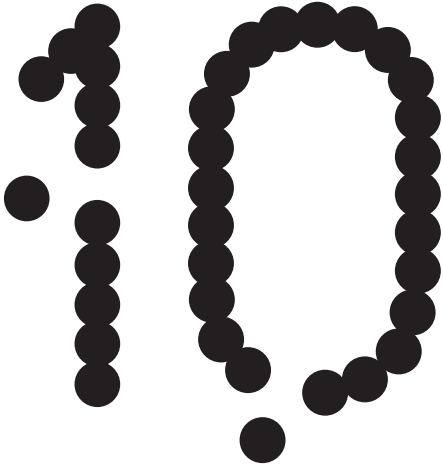
Het differentiëren van de doelgroepen van het product 'mobiliteit' is hierbij essentieel. Er bestaat immers niet langer één, algemene gebruiker als het op bereikbaarheid aankomt, maar een veelvoudigheid van groepen consumenten, elk met hun specifieke eisen en verlangens op vlak van frequentie, comfort en betrouwbaarheid. Het is niet meer dan normaal om verschillende vervoerssystemen te ontwikkelen die op het lijf geschreven zijn van deze groepen. Dat hierbij opnieuw een klasseverschil wordt geïntroduceerd op vlak van vervoer, moet worden aanvaard als het natuurlijke resultaat van de pluralistische, vaak onverenigbare eisen die groepen stellen aan mobiliteit. Een CEO vindt nu eenmaal andere zaken belangrijk aan zijn vervoer, dan een gewone werknemer. Dit klasseverschil sluit bovendien de mogelijkheid niet uit van een win-win. Integendeel zelfs! Door de aanleg van snelle, exclusieve treinverbindingen tussen regio's komt er extra capaciteit vrij die kan worden uitgebuit voor het doorvoeren van een kwaliteitsprong van het interregionale mobiliteitsnetwerk.

Deze sprong is echter slechts mogelijk als een regio komaf maakt met de oude cultuur om steeds opnieuw op de propfen te komen met nieuwe, fantastische, maar vooral geld- en tijdverspillende vervoersinfrastructuren. Regio's moeten de mobiliteitswinst integendeel halen uit het meer intensief uitnutten van de bestaande netwerken, het aanleggen van nieuwe, strategische knopen alsook het wegnemen van knelpunten. De capaciteit van de bestaande infrastructuur, als een reeds gedane investering, wordt hierdoor gemaximaliseerd. Een duurzaam mobiliteitsplan is er dus één die de investeringen uit het verleden op inventieve wijze benut zodat zij zichzelf beginnen terug te betalen.

**GEEN ENKELE
VERVOERSOPLOSSING
IS ZALIGMAKEND.
ENKEL MULTIMODALE
VERVOERSNETWERKEN
KUNNEN EEN PERMA-
NENTE DOORSTROMING
EN BEREIKBAARHEID
GARANDEREN EN DE
REEDS GEDANE INVES-
TERINGEN MAXIMAAL
UITBUITEN.**

Voor een regio is het gewoonweg een kwestie van overleven om haar ruimtelijke identiteit scherp te profileren of deze identiteit van tijd tot tijd, als haar marktwaarde uitgewerkt is bijvoorbeeld, opnieuw uit te vinden. Want over één ding zijn we het allemaal eens: een sterke ruimtelijke identiteit is één van de meest substantiële en kostbare assets voor een regio om te scoren op de stedenmarkt. Dit is met name urgent tegen de achtergrond van de oprukkende sprawl die regio's in hoog tempo omtovert in eindeloos uitgespreide, monotone en gefragmenteerde landschappen. En dan praten we niet alleen over de negatieve effecten voor de buitengebieden, die verrommelen tot halfslachtige entiteiten, maar ook voor de steden zelf, waar de lage dichtheid en eenvormigheid van de nieuwe ontwikkelingen een gevoel van ontstedelijking produceert. Voor elke regio met gezonde ambities moet het beeld van dergelijke nevelstad, waarin een kat haar jongen niet meer kan vinden, gelden als een regelrecht doemscenario. Wanneer een regio zich eenmaal overgeeft aan het idee dat verrommeling een kwaliteit kan zijn, mag ze wel een punt zetten achter haar droom om toptalenten en topbedrijven naar haar stad te lokken.

Regio's moeten dus met het oog op ruimtelijke identiteit dringend een einde maken aan haar misplaatste angst om scherpe grenzen te stellen aan ruimtelijke ontwikkelingen. Ze mogen geen seconde langer wachten met het vastleggen van gebieden waar de verstedelijking moet worden geconcentreerd en waar de verstedelijking omgekeerd schaars moet worden gehouden. Enkel dergelijk duidelijk op identiteiten gebaseerd bundelingsbeleid is een effectief wapen tegen de erosie van stedelijkheid in het rampzalige nevelstadscenario. Hoe gevoelsmatig iets als grootstedelijke *buzz* immers ook is, het bezitten van deze X-factor is een onmisbare troef voor een regio binnen de internationale concurrentieslag. Om dezelfde redenen is ook een harde aanpak van de verrommelde tussengebieden, door duidelijke keuzes te maken, een absolute must. Alleen zo kan de specifieke ruimtelijke identiteit van het tussengebied scherp in de markt worden gezet en maximaal worden uitgenut voor het ontwikkelen van hoogstaande milieus.

Het belang van de geschiedenis voor het profileren van een regio mag hierbij niet onderschat worden. Steden ontstonden als sterk gearticuleerde eenheden in een voor het overige groen en agrarisch cultuurlandschap. Dit gaf de stad een iconische kwaliteit, die in de geheugens van verschillende generaties gegrift staat en voor velen een sterk identificatiepunt vormde in hun dagelijkse leefwereld. Door de stedelijke sprawl gaat deze hoge logowaarde van de stad verloren, om maar te zwijgen van de bijhorende oriënterende functie. Een heuse identiteitscrisis dreigt te ontstaan, niet alleen bij de massa die elke richting dreigt te verliezen, maar ook bij de regio als geheel die elk imago ontbeert. Vandaar de noodzaak om de ruimtelijke ontwikkeling van een regio in te bedden in een grotere historische ontwikkeling. Als een regio eenmaal deze historische drager verloren heeft, dan zit er niets anders op om deze historische continuïteit desnoods te simuleren.

Een regio moet dus in haar ontwikkeling zuinig omspringen met de aanwezige ruimtelijke kwaliteiten en historische identiteitsdragers. We moeten ons dringend bewust worden over de kostbaarheid, ja zelfs het onvervangbare karakter van milieus met een sterke identiteit. Want eenmaal deze weg zijn, zijn ze weg. Het kost dan extra moeite en vooral investeringen om iets nieuw in de markt te zetten. Laat ons dus goed inprenten dat ruimtelijke identiteit en historische continuïteit een duurzame vorm van kapitaal is die, mits men hierop voluit inzet, een regio de kans biedt om haar succes voor lange tijd vast te houden.

**PROFILEER TENSLOT-
TE SCHERP DE RUIM-
TELIJKE IDENTITEIT.
BUNDEL DE VERSTE-
DELIJING, PROMOOT
DE SPECIFIEKE KWALI-
TEITEN VAN HET TUS-
SENLAND EN BENUT
DE GESCHIEDENIS ALS
IDENTITEITSDRAGER.**

1.

LAAT GEEN ENKEL BELANG DE INTERNATIONALE CONCUR-
RENTIEPOSITIE VAN EEN REGIO IN DE WEG STAAN. ZET ON-
GENAAKBAAR IN OP DE SECTOREN DIE EEN TOPPOSITIE BE-
KLEDEN OP WERELDNIVEAU.

10

2.

ZET IN JE IJVER VOOR EEN TOPREGIO NIET IN OP ECONOMIE
ALLEEN. ONTWIKKEL RUIMTELIJKE KWALITEIT, LEEFBAAR-
HEID EN SOCIALE COHESIE, ALLE ONMISBARE EN DUURZAME
ACTIVA, TOT PUNTEN VAN UITMUNTENDHEID.

12

3.

TRACHT NIET ALLES IN EIGEN HAND TE HOUDEN. STIMU-
LEER ZELFONDERNEMERSCHAP, TOON AMBITIE, SMEED AL-
LIANTIES, LEG DE VERANTWOORDELIJKHEDEN VAST, VER-
DEEL DE RISICO'S EN TREEDT ENKEL OP ALS HET PROCES
DREIGT DICHT TE SLIBBEN.

14

4.

DENK NIET IN TERMEN VAN GROTE LIJNEN. STREEF STEEDS
NAAR MAATWERK, EEN GEBIEDSGERICHTE AANPAK EN PRO-
JECTSPECIFIEKE ARRANGEMENTEN DIE JE IN STAAT STEL-
LEN EEN BEPAALD GEBIED IN HAAR TOTALITEIT UIT TE NUT-
TEN.

16

5.

ORGANISEER JE IN EEN NETWERKSTRUCTUUR. CREËER
LICHTE EN FLEXIBELE SAMENWERKINGSVERBANDEN WAAR-
BINNEN DE VERSCHILLENDE NETWERKONDERDELEN HUN
INDIVIDUELE KERNKWALITEITEN MAXIMAAL KUNNEN UIT-
BUITEN.

18

6.

DIFFERENTIEER DE WOONMARKT ZODAT IEDEREEN AAN ZIJN TREKKEN KOMT. BREIDT HIERTOEF VOORAL HET WONINGAANBOD UIT IN HET MIDDEN- EN TOPSEGMENT VAN DE MARKT EN HERSTRUCTUREER DE EENZIJDIGE WOONMILIEUS AAN DE ONDERKANT.

20

7.

ONTMENG DE VERSCHILLENDE VORMEN VAN BEDRIJVIGHEID. VERMENG DEZE VERVOLGENS TOT NIEUWE, VERFRISSENDE COMBINATIEFORMULES EN BUIT DEZE UIT ALS NICHE OP DE GLOBALE MARKTPLAATS VAN REGIO'S.

22

8.

BEHANDEL NATUUR EN GROEN NOOIT ALS EEN ONAANTASTBARE WAARDE. ONTWIKKEL DEZE IN SAMENSpraak MET MARKTPARTIJEN TOT TOEGANKELIJKE, ROBUUSTE, ASSERTIEVE EN COMPETITIEVE TOPMILIEUS.

24

9.

GEEN ENKELE VERVOERSOPLOSSING IS ZALIGMAKEND. ENKEL MULTIMODALE VERVOERSNETWERKEN KUNNEN EEN PERMANENTE DOORSTROMING EN BEREIKBAARHEID GARANDEREN EN DE REEDS GEDANE INVESTERINGEN MAXIMAAL UITBUITEN.

26

10.

PROFILEER TENSLOTTE SCHERP DE RUIMTELIJKE IDENTITEIT. BUNDEL DE VERSTEDELIJING, PROMOOT DE SPECIEKE KWALITEITEN VAN HET TUSSENLAND EN BENUT DE GESCHIEDENIS ALS IDENTITEITSDRAGER.

28

Regionale ontwikkeling wordt sinds kort aangeprezen als een belangrijke factor voor stabiliteit en economische groei. Inmiddels hebben talloze regio's strategieën ontwikkeld om hun concurrentiekracht ten opzichte van andere regio's te verbeteren. Denken we onder meer aan de metropolitaanse regio van Barcelona als tegenhanger van Madrid of meer in het algemeen aan de verwoede pogingen van steden om een plaats te krijgen in uiteenlopende 'hitlijsten'.

In deze interregionale concurrentie lijken lokale factoren een doorslaggevende rol te spelen, zoals beschreven door Michael E. Porter in *The Competitive Advantage of Nations* (1990). De concurrentiekracht van de regio's lijkt te worden gecreëerd en gedragen door lokale processen en gebruikers die het gebied een onmiskenbare eigen identiteit geven. Met die eigen identiteit, ofwel kennelijk plaatsgebonden concurrentievoordelen in een internationale context, kan de ene regio zich onderscheiden van alle andere en tegelijk haar positie in de Europese en mondiale economie versterken. Hoe moeilijker deze identiteit te imiteren is, hoe sterker deze positie zal zijn, aangezien ze specifieke regio's de kans biedt te ontsnappen aan volledig concurrerende mondiale markten. Tegelijkertijd leidt het besef dat het overheidsbeleid invloed uitoefent op dit concurrentievoordeel (vooral met betrekking tot verbeteringen in de micro-economische omgeving) tot investeringen in de kwaliteit van de leefomgeving en veel beleidsaandacht op het gebied van ruimtelijke ordening. Zowel het rapport *Pieken in de Delta* (EZ, 2005) als de *Nota Ruimte* (VROM, 2004) ademen deze logica. In het eerste rapport worden 'economische kerngebieden' geselecteerd en wordt de noodzaak benadrukt in deze gebieden 'quasi-publieke goederen' te creëren om ze efficiënter te maken. In de tweede nota worden 'stedelijke netwerken' benoemd en wordt bekeken hoe daarin agglomeratievorming kan worden gestimuleerd – zij het dat de vraag buiten beschouwing blijft of de centrale overheid wel toegerust is om de externaliteiten van agglomeratievorming te signaleren, en hoe de kerngebieden via ruimtelijke planning gestimuleerd kunnen worden.

Maar hoe komen we überhaupt tot een situatie van interregionale concurrentie?

Verschillende auteurs wijzen op bepaalde economische en politieke veranderingen die elkaar vanaf eind jaren tachtig opvolgen, te weten de toenemende globalisering van het kapitaal en de Europese integratie. Deze veranderingen hebben er vooral toe geleid dat de Europese natiestaten minder goed in staat zijn de economische ontwikkeling binnen hun grenzen te reguleren – die nu immers sterker wordt beïnvloed door besluiten van instanties die boven of onder de staat geplaatst zijn – en hebben in Europa een hervorming in gang gezet van de staat, zijn doelstellingen en beleidsinstrumenten, een hervorming die is uitgekristalliseerd in nog altijd doorgaande nieuwe (regionale) institutionele configuraties. Enerzijds wordt de verantwoordelijkheid voor sociale voorzieningen en politieke legitimiteit gedecentraliseerd naar niveaus van politieke organisatie die ze beter kunnen hanteren. Anderzijds worden economische maatregelen meer toegesneden op plaatselijke productielocaties die een zeker concurrentievoordeel genieten en waar investeringen substantieel grotere winsten kunnen opleveren dan bij een meer distributieve benadering op nationaal niveau.

Terwijl de natiestaat zo de nodige aanpassingen ondergaat, reageren de regionale en lokale overheden zelf ook op de veranderende economische omstandigheden, die regio's vatbaarder maken voor de grillen van de wereldeconomie. Lokale en regionale overheden voeren een territoriaal concurrentiebeleid dat de economische concurrentievoordelen van hun regio wereldwijd in stand kan helpen houden of zelfs uitbouwen. Ze streven naar nieuwe allianties met plaatselijke spelers die ze beter toegerust achten om lokale hulpbronnen en middelen te herkennen en aan te wenden, en nemen afstand van het regionale 'eenheidsworst'-beleid dat de centrale overheid voorheen voerde. Ze kiezen voor een ontwikkelingsbeleid dat uitgaat van het lokale en inheemse potentieel en erop is gericht investeringen aan te trekken met de specifieke kwaliteiten van de regio (zoals de woonomgeving, de kwaliteit van leven of de samenstelling van de beroepsbevolking). Daarnaast is men zich door de algemene groei van de dienstensector in de economie gaan realiseren hoe groot de rol is van externaliteiten, en daardoor de kwaliteiten gaan herwaarderen die eigen zijn aan specifieke plekken. Zulke lokale initiatieven – hoe waardevol die ook zijn in termen van maatschappelijke mobilisatie (als daar sprake van is en ze niet wordt verdrongen door particuliere belangen) – hebben de concurrentie tussen regio's echter vaak alleen maar versterkt en tot een spiraalbeweging omlaag geleid.

De regionale ontwikkeling krijgt daarom impulsen via twee afzonderlijke regionaliseringsprocessen: als een van bovenaf aangestuurd proces – via strategieën die op landelijk niveau worden uitgedacht maar gericht zijn op het regionale niveau – en als een complex proces van regiovorming dat van onderaf, door spelers ter plekke, wordt vormgegeven. De regio's hebben zich ontegenzeggelijk gemanifesteerd als de primaire basis van het economische en maatschappelijke leven. Het toekennen van een zekere politieke autonomie en in mindere mate financiële middelen aan regio's moet worden gezien tegen de achtergrond van dit nieuwe belang van regio's. In sommige gevallen zal de economische voorspoed van een regio een verdere overheveling van politieke verantwoordelijkheden naar het regionale niveau

bevorderen, in andere zal die voorspoed juist worden aangewend om de nationale groei te versterken en onderworpen zijn aan de regulerende supervisie – zij het in vernieuwde vorm – van de natiestaat. Het komt erop neer dat hoe meer regio's als economische motoren worden gezien, hoe meer de natiestaten hun ontwikkeling zullen willen controleren, meestal door ze middelen en beslissingsbevoegdheden te onthouden. Tegelijkertijd leidt de nieuwe opvatting van de natiestaat als onderneming tot investeringen in de meest dynamische regio's (want het ontwikkelingspotentieel is ongelijk over de regio's verdeeld). Dat wil zeggen, het zijn dezelfde bronnen van de welvaart (gerelateerd aan de economische voordelen van agglomeratie en milieu) en hun exploitatie die de ongelijkheid tussen regio's versterken.

Het begrip concurrentiekracht is uiterst controversieel en wordt door sommige auteurs afgewezen als louter retoriek ten dienste van particuliere, industriële belangen. We zullen er hier echter van uitgaan dat concurrentiekracht een ander woord is voor 'productiviteit', waarvan het vermogen van een land om zijn levensstandaard in stand te houden en te verhogen afhankelijk is. Van dit begrip zijn twee onderling verband houdende aspecten voor ons van belang: het ene is de constatering dat het overheidsbeleid (op lokaal, regionaal en nationaal niveau) inderdaad van invloed is op de concurrentiepositie van landen doordat het de (micro-economische) omgeving vormgeeft waarin bedrijven met elkaar concurreren. Dit is met name het geval als beleid bedoeld is om "de pogingen te ondersteunen van bedrijfstakken om hun thuismarktsituatie, human resources en wetenschappelijke expertise te verbeteren", en zich daarmee richt op de eigenlijke determinanten van het concurrentievoordeel (Porter, 1990:675).

Het andere aspect is dat 'concurrentievoordeel wordt gecreëerd en in stand gehouden via een zeer lokaal proces' (Porter, 1990:19), wat impliceert dat er omgevingsspecifieke kenmerken zijn – die we reeds aanduiden als plaatsgebonden kwaliteiten – die van invloed zijn op het concurrentievoordeel van bedrijven (d.w.z. economische structuren, waarden, culturen, geschiedenis, instellingen enz.). Bovendien kunnen zich, als bedrijven dicht bij elkaar zijn gevestigd, externe economieën ontwikkelen, hetzij binnen dezelfde bedrijfstak of in andere (verwante) bedrijfstakken. Dit vergroot direct de kans op banden tussen bedrijven (bijvoorbeeld met leveranciers of bedrijven in verwante bedrijfstakken) en indirect de kans om toegang te krijgen tot instellingen. Dit werkt in twee richtingen: de geografische samenballing van economische activiteiten maakt het voor de overheid gemakkelijker specifiek beleid en/of lokale instellingen gericht op die activiteiten te ontwikkelen; omgekeerd kunnen bedrijven besluiten zich te organiseren om een deel van de externe voordelen te internaliseren.

Beide aspecten, het belang van interventie door de overheid en dat van agglomeratievoordelen (ontstaan door lokalisatie en verstedelijking), lijken een basis te bieden voor landelijke interventie om de concurrentiekracht van bepaalde regio's te stimuleren. Er is echter ook reden voor bezorgdheid. Ten eerste versterken externaliteiten elkaar wederzijds en maar al te vaak volgen ze een complex pad van onderlinge afhankelijkheid, wat het moeilijk maakt ze te isoleren of expliciet te benoemen. Ze zijn alleen indirect aan te tonen en roepen verschillende vragen op: waar komen die externaliteiten vandaan (regionale specialisatie of diversiteit); wat werkt het best om er vat op te krijgen (lokaal monopolie of lokale concurrentie); wat voor typen externaliteiten (financiële of op kennis gebaseerde) zijn het; en zijn ze dynamisch of statisch. Dit bemoeilijkt de toch al de complexe taak om te herkennen op wat voor manier en in welke mate ze de regionale economische resultaten en concurrentiekracht beïnvloeden.

Ten tweede kunnen externaliteiten werkzaam zijn op uiteenlopende ruimtelijke schaalniveaus. De integratie van diverse economische eenheden kan daardoor een complexer proces blijken te zijn dan het eenvoudigweg innemen van een "meer gestructureerde visie op de bronnen van voorspoed en economisch beleid die meerdere geografische niveaus omvat" (Porter, 2001:141). Enerzijds zijn sommige processen zeer lokaal, terwijl andere zich op regionaal, nationaal of internationaal niveau afspelen – waardoor het moeilijk is uit te maken wat het juiste ruimtelijke schaalniveau is voor de gewenste interventie. Anderzijds heeft de keuze van een bepaald schaalniveau gevolgen voor de toewijzing van (beperkte) middelen in het algemeen – landelijk beleid is doorgaans gericht op bloeiende regio's, 'de winnaars eruit pikken', terwijl bij regionaal beleid het streven van oudsher is gericht op het bereiken van een meer evenwichtige groei. Regionaal beleid kan ook variëren; zo zijn doelen die van bovenaf worden vastgesteld andere dan doelen die van onderaf tot stand komen. Van bovenaf vastgestelde doelen hebben vaak landelijke reikwijdte en zullen eerder een eerlijke ruimtelijke spreiding bevorderen, terwijl de andere worden gemotiveerd door lokale belangen en erop gericht zijn het ene gebied te promoten ten koste van het andere – en zich dus minder gelegen laten liggen aan een eerlijke ruimtelijke spreiding en meer aan lokale economische efficiency. Het definiëren van zulke gebieden is ook weer problematisch, want de grenzen van functionele economische eenheden zijn meestal andere dan de grenzen bepaald door jurisdictie. Daarnaast is ook de keus van een ruimtelijk schaalniveau geen neutrale onder-

neming, want de inschatting van de concurrentievoorzichten van een gebied is afhankelijk van de nagestreefde specifieke belangen, en die kunnen niet alleen van schaal tot schaal (nationaal of lokaal) variëren, maar ook binnen elk afzonderlijk schaalniveau (verschillende ministeries, verschillende organisaties in hetzelfde gebied, enz.).

Ten derde, ervan uitgaand dat er een direct verband bestaat tussen de regionale prestaties en de effectiviteit van territoriaal concurrentiebeleid, blijft de vraag welk beleid nu precies het doel, namelijk toegenomen concurrentiekracht, bereikt. Concurrentiebeleid is een zeer breed mengsel van instrumenten en doelstellingen, en toevallige verbanden tussen specifieke acties en uitkomsten zijn moeilijk te traceren. En dan zijn er nog de problemen rond collectieve actie in het algemeen: concurrentiebeleid van onderaf vereist dat via lokale inzet quasi-publieke goederen worden geproduceerd, en daarvoor moeten maar net de wil tot samenwerking en de beschikbare middelen aanwezig zijn (zie voor een uitgebreid verslag Cheshire & Gordon, 1996).

Daarnaast zijn de specifieke eigenaardigheden van de omgeving en de gemeenschap bepalend voor het specifieke mengsel van beleidsvormen waarvoor wordt gekozen op lokaal en regionaal niveau; deze eigenaardigheden beïnvloeden niet alleen de vorm maar ook het functioneren van de coalitie van belangen die het resultaat is van dat beleid. Dit alles ondersteunt de bewering dat regionale economieën worden gedreven door cumulatieve processen waarin geschiedenis en toeval vaak een beslissende rol spelen en waarin lokaal economisch beleid het verloop van die processen kan beïnvloeden maar nooit omkeren. Dus zelfs als men aanneemt dat er een verband bestaat tussen regionale resultaten en een beleid waarbij de overheid zich als ondernemer opstelt, is nog verre van duidelijk wat de oorzaak is en wat het gevolg.

Ten slotte leidt het algeheel doorvoeren van concurrentiestrategieën ertoe dat steden en regio's met elkaar gaan concurreren en mogelijk in een zero-sumsituatie belanden waarin economische activiteiten worden verplaatst maar er geen nieuwe worden gegenereerd. Het kopiëren van 'succesvolle' projecten wordt aangemoedigd, en toch al middelmatige vooruitzichten verslechteren verder door een gebrek aan investeringen in de minder aantrekkelijke gebieden die ze juist het meest nodig hebben. Meer interregionale concurrentie wordt impliciet geaccepteerd en zelfs toegejuicht in het geval van succesvolle regio's, terwijl het onvermogen van andere regio's om de nieuwe verantwoordelijkheden voor ontwikkeling en herverdeling te dragen, buiten beschouwing wordt gelaten. Supra-lokale samenwerking of regulering wordt meestal naar voren geschoven als de enige oplossing om territoriale ongelijkheden op te heffen, maar dan met regio's die nog in staat zijn te profiteren van hun lokale of regionale economische initiatieven. Er is echter weinig aandacht besteed aan het feit dat in het gekozen concurrentiemodel al wordt uitgegaan van een gecodificeerde institutionele vorm. Als daar fouten in zitten, moet of het model, of het instituut, worden herzien, maar het toevoegen van een nieuwe regulerende laag zal weinig bijdragen aan de oplossing van tekortkomingen die zijn ingebakken in het systeem.

Hoe dan ook hebben deze problemen beleidsmakers in Europa er niet van weerhouden enthousiast territoriaal concurrentiebeleid door te voeren, zoals we het zo geestig gekarakteriseerd zien in de 10 *musts* van BAVO; evenmin zien ze er een been in om de ruimtelijke ordening als het belangrijkste instrument in te zetten om hun internationale concurrentiekracht tegenover andere regio's te verbeteren – al is dit, zoals de planbureaus scherp stellen in hun ex-ante evaluatie van de Nota Ruimte, slechts één van de vele mogelijkheden om de internationale concurrentiekracht te verbeteren; er zal altijd een krachtiger instrument voorhanden zijn. Zo is er, als we de BAVO-tekst nader bekijken, enige behoedzaamheid geboden zodra de plaatselijke economieën onder de loep worden genomen: discrepanties tussen overheden en/of een al te simpele beeldvorming kunnen ontwikkelingstrajecten op de lange termijn afleiden van een duurzaam pad (eerste *must*). Wat betreft de nadruk op plaatsgebonden kwaliteiten en lokale netwerken (de tweede en de vijfde *musts*) moet ook worden opgemerkt dat structurele condities (op nationaal niveau en daarboven) niet altijd inwisselbaar zijn voor lokale – hoe belangrijk de stedelijke en grootstedelijke economie ook mogen schijnen, ze vertellen ons slechts een deel van het verhaal. Hetzelfde geldt voor de recente nadruk op stedelijke menging en creativiteit – er blijven altijd dingen die niet te mengen zijn, en niet alle economische productie doet zich voor en bloeit in een stedelijke context (zevende *must*). En terwijl flexibilisering, decentralisatie en risico-preventie worden geprezen vanuit het standpunt van de privé-onderneming en de nieuwe partnerschappen tussen private en publieke sector (derde *must*), blijft de staat alle risico's op zich nemen (terwijl de banken de rente trekken), zonder dat er enige strategie of langetermijnvisie tegenover staat (zie vierde *must*). Enzovoort. Al met al is de regio niet alleen de meest geschikte ruimtelijke eenheid gebleken om concurrentiekracht te stimuleren, maar ook de meest effectieve om beleid te implementeren dat hierop is gericht.

Bij de hervorming van de natiestaat in Europa, waar in het begin van deze tekst aan werd gerefereerd, gaat het dus meer om de productiecapaciteit van de economie dan om de herverdeling van de welvaart. Zo wordt de staat een investeerder die de nationale economische concurrentiekracht probeert te versterken en het sociale beleid ondergeschikt maakt aan het economische – en het overheidsbestuur dus meer benadert als ‘ondernemer’ dan als beheerder, wat meestal gepaard gaat met maatregelen aan de aanbodkant die de besteding van het budget concentreren op investeringen met verreikende externe effecten. In dit opzicht is er geen tegenstrijdigheid tussen concurrentie tussen landen binnen de nieuwe wereldorde en verbetering van de nationale levensstandaard.

Door de collectieve basis voor groei van de productiviteit te versterken, draagt de staat ook bij aan de verbetering van de sociale integratie – want beide zullen in toenemende mate afhankelijk zijn van het bestaan, de betrouwbaarheid en de kwaliteit van een hecht netwerk van diensten waarvoor de staat vooralsnog het best is toegerust om die te bieden.

Volgens deze nieuwe principes kan ruimtelijke kwaliteit vergeleken worden met ‘toegevoegde waarde’ of ‘concurrentievoordeel’: specifieke ruimtelijke condities worden benut als comparatieve voordelen en kunnen daardoor de concurrentiepositie van een plek ondersteunen – maar het gebeurt ook dat de verschillen tussen plekken groter worden en de territoriale ongelijkheid verergert. De ideologische kant daarvan kan ons niet ontgaan, want het zijn niet de steden die de beslissingen nemen, maar de gevestigde belangengroepen, en het publieke belang moet opboksen tegen de technocratie en de afstand met de politieke arena is groeiende. Het bevorderen van territoriale ongelijkheid is altijd kenmerkend geweest voor de kapitalistische ontwikkeling; het lijkt erop dat we gewoon in een nieuwe fase komen waarin stadsregio's worden geïnstitutionaliseerd en niet op democratische wijze worden gelegitimeerd maar via de lobby voor de belangen van particuliere investeerders en andere belanghebbende partijen aan de operationele kant van de regionale economieën. Zo wordt aan de kapitalistische ontwikkeling een nieuwe status verleend en krijgt ze nieuwe instrumenten om zichzelf te beschermen en te promoten.

Nadia Casabella / Atelier Zuidvleugel

LITERATUURLIJST

De volgende documenten werden meegenomen in het onderzoek:

Nota Ruimte. Ruimte voor ontwikkeling (VROM, 2004)
Agenda vitaal platteland (LNV, 2004); *Nota mobiliteit* (V&W, 2004); *Pieken in de delta* (EZ, 2005); *Provinciale ruimtelijke structuurvisie Zuid-Holland* (PZH, 2004); *De verandering* (PZH, 2005); *En dat alles heeft u mij zojuist niet horen zeggen* (Jan Fransen, 2005); *Regionale eenheid in een Europese metropool* (HWV-ZH, 2000); *Zuid-Holland verzilvert zijn kansen* (ECORYS, 2006); *Visie op de Zuidvleugel: motor in de delta* (BPZ, VROM, BVR, 2006); *Perspectief en prioriteiten 2020* (BPZ, 2005); *Innoveren en investeren* (BPZ, 2005); *De Zuidvleugel van de Randstad* (BPZ, 2005); *Zuidvleugel referentiekader* (VROM 2005); *Projectenbundel Zuidvleugel* (VROM & BPZ, 2005); *Atlas van de Zuidvleugel* (VROM, 2006); *Zuidvleugel: van stedenzwerm naar deltametropool* (TNO, 2000); *Interregionale structuurvisie* (Driehoek RZG-Zuidplas, 2004); *Ruimtelijk plan regio Rotterdam 2020* (Stadsregio Rotterdam, 2005); *Structuurvisie Den Haag 2020* (Gemeente Den Haag, 2005); *Ex-ante toets Nota ruimte* (CPB, SCP, RPB, 2004); *Milieu en natuureffecten van de nota ruimte* (MNP, 2005); *De kern van het ruimtelijk beleid. Een onderzoek naar het begrip ruimtelijke kwaliteit* (WRR, 1998); *Een andere marktwerking* (RPB, 2005); *Ontwikkelingsplanologie* (RPB, 2004).

De volgende documenten werden meegenomen in het nawoord:

PORTER, Michael E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations* (The Free Press)
PORTER, Michael E. (2001) "Regions and the New Economics of Competition", in Allen J. SCOTT (ed.) *Global City-Regions. Trends, Theory, Policy* (Oxford University Press; Oxford and New York), pp. 139-157
CHESHIRE, Paul, GORDON, Ian (1996) "Territorial competition and the predictability of collective (in) action", *International Journal of Urban and Regional Research*, 20 (3), pp. 383-399

AFKORTINGEN

BPZ Bestuurlijke Plattform Zuidvleugel
CPB Centraal Planbureau
DRO Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening van de Gemeente Amsterdam
MNP Milieu en Natuur Planbureau
PZH Provincie Zuid-Holland
RPB Ruimtelijke Planbureau
VROM Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
PPS publieke-private samenwerking

COLOFON

Het Atelier Zuidvleugel is een initiatief van de Provincie Zuid-Holland. De Gemeenten Den Haag & Rotterdam, het Bestuurlijk Platform Zuidvleugel, het Ministerie van VROM en de kennisprogramma's Habiforum en Transumo zijn mede-eigenaar.

Het atelier wordt geleid door ateliermeester Paul Gerretsen (Maxwan Urbanists and Architects). De kern van het atelier wordt gevormd door een vast team. Dit atelier-team wordt aangevuld met ontwerpers afkomstig van de Zuidvleugel-partners. Dit waarborgt de verankering van de inhoudelijke resultaten van het atelier in de bestaande (ambtelijke) organisaties. Naast de Zuidvleugel-partners die aan het atelier verbonden zijn zullen ook private partijen een plaats krijgen in de discussies en werksessies van het atelier.

Atelierteam

Paul Gerretsen, ateliermeester
Verena Balz, projectleider
Nadia Casabella, projectleider
Helmut Thoele, projectleider
Jelte Boeijenga, organisatie
Oene Dijk, communicatie
Hans Draaisma, beleidsmedewerker
Jack Hoogeboom, senior ontwerper
Dagmar Keim, senior ontwerper
Florian Bartholome, ontwerper
Valeria Ciancarelli, ontwerper
Luca Incerti, ontwerper
Michiel Raats, ontwerper
Wendy Tan, ontwerper
Marc Engelsma, stagiare

Programmaraad

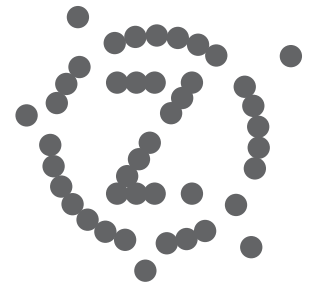
De Programmaraad beoordeelt en accordeert het programma van het atelier. Zij toetst de voortgang op de driemaandelijke bijeenkomsten en beoordeelt de resultaten en geeft sturing op inhoudelijk vlak. De leden van de programmaraad zijn afkomstig van de eigenaren van het Atelier Zuidvleugel.

Henk Ovink - Provincie Zuid-Holland
Roland Auburger - Provincie Zuid-Holland
Richard Koupprie - Zuidvleugelbureau
Martin Aarts - dS+V, Rotterdam
Hans Hazenak - dS+V, Rotterdam
Bert Jacobs - DSO, Den Haag
Maarten Schmitt - DSO, Den Haag
Johan Osinga - Ministerie van VROM
Rients Dijkstra - Maxwan Architects and Urbanists

Bronvermelding

Leiding van het project door Nadia Casabella i.s.m. Hans Draaisma. De teksten van de 10 must's zijn geschreven door BAVO (Giedion Boie en Matthias Pauwels). Beelden zijn gemaakt door Roberto Soto en gebruiken als basismateriaal foto's uit het Provinciale Archief.

Grafisch ontwerp: Isolde Venrooy
Vertaling: Auke van den Berg (the Bookmakers)

ATELIER ZUIDVLEUGEL

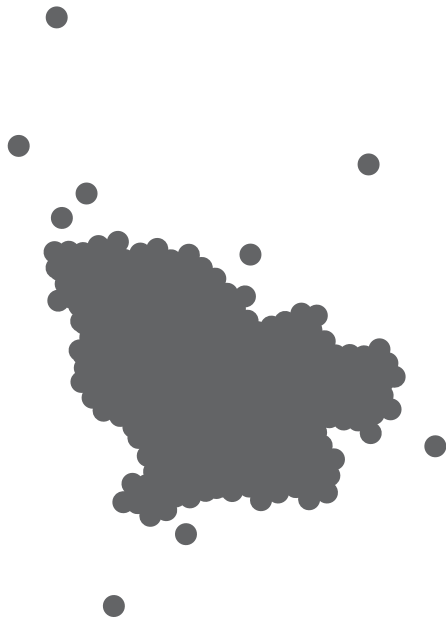
ZUID-HOLLANDPLEIN 1 (A0.65)

2596 AW DEN HAAG

T: +31.(0)70.4418239

INFO@ATELIERZUIDVLEUGEL.NL

WWW.ATELIERZUIDVLEUGEL.NL

Het Atelier Zuidvleugel is een initiatief van de Provincie Zuid-Holland. De Gemeenten Den Haag & Rotterdam, het Bestuurlijk Platform Zuidvleugel, het Ministerie van VROM en de kennisprogramma's Habiforum en Transumo zijn mede-eigenaar.

Gemeente Rotterdam

